

ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглядається методика визначення економічної ефективності господарювання підприємств в сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: підприємство, продукція, прибуток, організаційно-технічний розвиток, економічна ефективність виробництва, продуктивність праці, собівартість продукції, основні виробничі засоби, фондовіддача, матеріально-технічна база, виробництво, робочі кадри, плінність.

В статье рассматривается методика определения экономической эффективности хозяйствования предприятий в современных рыночных условиях.

Ключевые слова: предприятие, продукция, прибыль, организационно-техническое развитие, экономическая эффективность производства, производительность труда, себестоимость продукции, основные производственные средства, фондоотдача, материально-техническая база, производство, рабочие кадры, текучесть.

In the article the method of determining the economic efficiency of enterprises in the current market conditions.

Keywords: business, production, income, organizational and technological development, economic efficiency of production, productivity, cost of production, the main production facilities on capital, physical infrastructure, production, operating personnel, turnover.

Постановка проблеми. В умовах становлення ринкових форм господарювання великого значення набуває розвиток підприємницької діяльності та економічна оцінка діяльності його результатів. Діяльність малих підприємств організується для забезпечення погодженості функціонування всіх її факторів і взаємодії людей, які беруть участь у виробництві і реалізації продукції.

В ринковій економіці метою будь-якого виробництва є одержання максимальне можливого прибутку. У цих умовах можуть здійснювати свою виробничо-фінансову діяльність тільки ті підприємства, що одержують від її найвищий економічний результат. Ті ж підприємства, що працюють неефективно, малорентабельно, тим більше збитково, нежиттєздатні неминуче банкрутують і припиняють своє існування.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням даної проблематики займалися такі вчені як: Абрютіна М.С., Грачев А.В. [1], Балабанов І.Т. [2], Бланк І. А. [3], Бойчик І.М. [4], Шегда А.В., Литвиненко Т.М., Нахаба М.П. [5], Покропивний С.Ф. [6], Коробов М.Я. [7], Поддєрьогін А.М. [8], Самуельсон П. [9], Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. [10,11] та ін.

Мета статті. Дослідити методику визначення економічної ефективності господарювання підприємств в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки, конкурентної боротьби з'являється необхідність постійного контролю за впровадженням у виробництво останніх досягнень науково-технічного

прогресу, нової техніки, технології й організації виробництва. Для цього на підприємствах складаються плани організаційно-технічного розвитку і підвищення економічної ефективності виробництва. Впровадження включених у ці плани заходів дозволяє збільшити випуск продукції і поліпшити її якість, підвищити продуктивність праці, знизити собівартість продукції і т.д.

При аналізі виконання планів організаційно-технічних заходів підприємства в першу чергу розглядають повноту і своєчасність їхнього виконання, і, що особливо важливо, – фактичну економічну ефективність. При невиконанні чи несвоєчасному виконанні будь-якого передбаченого в плані заходу малому підприємству наноситься збиток. Воно не зможе в цьому випадку досягти наміченого планом рівня організації виробництва, одержати передбачену економічну вигоду (прибуток), а це може негативно позначитися на фінансовому стані малого підприємства і мати інші небажані наслідки [5].

При виявленні яких-небудь відхилень у виконанні окремих пунктів плану організаційно-технічних заходів підприємства необхідно встановити конкретну причину, розглянути наслідки, до яких вони привели, вжити заходів по усуненню цих причин.

Аналіз технічного стану устаткування дозволяє скласти план його першочергової чи заміни модернізації. При аналізі варто звернути увагу на впровадження нової техніки, особливо автоматизованої. Для цього визначають коефіцієнт автоматизації виробництва як відношення використаного автоматизованого устаткування до загальної його кількості. Для порівняння цей коефіцієнт необхідно обчислити за ряд періодів, що дозволить встановити реальні досягнення малого підприємства в області автоматизації виробничих процесів [6].

Крім того, доцільно визначити такі показники:

— коефіцієнт модернізації, що визначається як відношення числа модернізованих одиниць устаткування до загального числа устаткування даного виду;

— коефіцієнт зношеності. Це відношення суми нарахованого зносу устаткування до вартості цього устаткування на кінець року;

— коефіцієнт відновлення. Це відношення вартості устаткування, що поступило за рік, до вартості устаткування даного виду на кінець року.

Підвищення ефективності виробництва підприємства в першу чергу залежить від більш високих темпів розвитку активної частини основних виробничих засобів. Аналіз структури і росту основних виробничих засобів дозволяє визначити, у якому напрямку йшов їхній розвиток.

Фондовіддача є узагальнюючим показником ефективності використання основних виробничих засобів. Ефективність використання засобів характеризують і такі показники, як коефіцієнт використання потужності, продуктивність окремих видів устаткування в натуральних вимірниках і т.ін.

Впровадження нової техніки, передової технології, механізації й автоматизації виробничих процесів з метою збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення продуктивності праці приводять до росту основних виробничих засобів підприємства, зміцненню його матеріально-технічної бази. У зв'язку з цим з кожним роком зростає частка основних виробничих засобів, що припадає на одного працюючого. Отже, підвищується фондоозброєність праці, яку визначають як відношення вартості основних виробничих засобів до середньоспискової чисельності промислово-виробничого персоналу. Ріст фондоозброєності праці повинний супроводжуватися ростом продуктивності праці. При цьому темпи росту продуктивності праці мають бути вищими за темпи росту фондоозброєності праці [4].

Причинами відставання темпів росту продуктивності праці від темпів росту фондоозброєності праці можуть бути невмотивований спад виробництва продукції, необґрунтований ріст основних виробничих засобів, особливо пасивної їхньої частини, чисельності працівників управління в складі промислово-виробничого персоналу і ін.

Більш об'єктивну оцінку ефективності впровадження нової техніки, передової технології, механізації й автоматизації виробництва можна надати за допомогою показника технічної озброєності праці, що обчислюється як відношення активної частини основних виробничих засобів до найбільшого числа робітників у зміні. Через те, що дані про найбільшу чисельність робітників у зміні найчастіше відсутні, на практиці технічну озброєність праці розраховують на одного середньоспискового робітника. В абсолютній величині цей показник буде трохи занижений, але при зіставленні його в динаміці він дає правильну уяву про темпи росту технічної озброєності праці. При цьому темпи росту технічної озброєності праці не повинні випереджати темпи росту продуктивності праці робітників.

Оцінка динаміки обсягу виробництва і реалізації продукції здійснюється по порівняльних оптових цінах (без ПДВ і акцизів). Як порівняльні ціни застосовуються діючі ціни у відповідному місяці звітного року (фіксовані ціни). Використовуючи індекс цін, визначається обсяг виробленої і реалізованої продукції в попередньому році в цінах, що діють у звітному році, тобто у фіксованих (порівняльних).

Розходження у темпах росту реалізованої продукції й обсягу виробництва продукції може відбутися за рахунок зміни залишків нереалізованої продукції в звітному році у порівнянні з попереднім.

Як відомо, виробництво продукції повинне завершуватися її реалізацією. Тому особливу увагу варто приділяти динаміці обсягу реалізованої продукції. На обсяг реалізації продукції впливають дві групи факторів:

- зміна обсягу виробництва продукції;*
- зміна залишків нереалізованої продукції.*

У процесі аналізу продукції малих підприємств вивчають зміни в номенклатурі й асортименті продукції в порівнянні з попереднім роком, а також установлюють причини зміни, які залежать, так і не залежать від роботи підприємства [6].

В усіх випадках необхідна не просто констатація фактів зміни номенклатури й асортименту продукції, що випускається, а вивчення доцільності цих змін. Об'єктивно всі зміни в номенклатурі й асортименті продукції, що випускається, повинні бути підлеглі інтересам і вимогам ринку. При цьому мають дотримуватися і власні інтереси підприємства, тобто прагнути випускати високорентабельну, а не збиткову і низькорентабельну продукцію.

Відсоток виконання по асортименту продукції, що випускається, у порівнянні з попереднім роком – це відношення суми вартості фактично випущеної продукції за звітний рік у межах виробництва попереднього року до суми вартості фактично виробленої продукції за попередній рік у цінах звітного року.

Величина середнього відсотка асортименту продукції менша за 100 свідчить про асортиментні зрушення у виробництві продукції в порівнянні з попереднім роком. Аналогічним способом може визначатися середній відсоток по асортименту в порівнянні з планом [8].

Під ритмічною роботою промислового підприємства розуміється рівномірний випуск продукції в строгій відповідності з добовим чи місячним графіком виробництва. Порушення ритмічності виробництва продукції приводить до неповного використання виробничих потужностей в окремі дні місяця і до перевантаження в інші, порушенню охорони праці і техніки безпеки, до понаднормових робіт і перевитрати фонду зарплати, появі браку, зриву роботи суміжних підприємств - споживачів продукції, сплаті штрафів за порушення умови постачань і інших негативних наслідків. Тому необхідно ретельно аналізувати ритмічність роботи підприємства і вживати своєчасних заходів для усунення факторів, що її порушують. Зазначений аналіз дозволяє виявити резерви поліпшення всіх техніко-економічних показників роботи підприємства.

Показники ритмічності випуску і реалізації продукції звітного року порівнюються з аналогічними показниками попереднього року, що дозволяє оцінити зміну ступеня ритмічності випуску і реалізації продукції.

Причини аритмічності роботи малого підприємства можна підрозділити на дві групи: внутрішні і зовнішні [5].

Внутрішні причини - важкий фінансовий стан малого підприємства, низький рівень організації, технології і матеріально-технічного забезпечення виробництва, а також планування і контролю.

Зовнішні причини - несвоєчасне постачання сировини і матеріалів постачальниками, нестача енергоресурсів не з вини підприємства й ін.

Забезпеченість кадрами підприємства, особливо робітниками, залежить від їхнього руху протягом аналізованого періоду. Інтенсивність

руху робочих кадрів характеризується коефіцієнтами: обороту по прийому; обороту по вибуттю; загального обороту; змінюваності кадрів; плинності кадрів; сталості кадрів; стабільності кадрів.

Плинність робітників відіграє велику роль у діяльності підприємства. Постійні кадри, що тривалий час працюють на підприємстві, удосконалюють свою кваліфікацію, освоюють суміжні професії, швидко орієнтуються в будь-якій нетиповій обстановці, створюють ділову атмосферу в колективі й тому активно впливають на рівень продуктивності праці. Для вивчення причин плинності кадрів варто періодично проводити соціологічні дослідження і спостереження з метою вивчення змін, що відбуваються, у якісному складі робітників, керівників і фахівців, тобто в кваліфікації, стажі роботи, спеціальності, віці і т.ін. Звільнення робітників при скороченні обсягу виробництва при розрахунку показників плинності кадрів не враховуються.

Для оцінки соціальних результатів вивчаються також коефіцієнти сталості і стабільності кадрів [4].

Коефіцієнт сталості кадрів визначається як відношення чисельності працівників, що перебувають в обліковому складі протягом року і більше, до середньоспискової чисельності працівників.

Коефіцієнт стабільності кадрів - це відношення чисельності працівників, що проробили на підприємстві більше 3-х років, до їх середньоспискової чисельності.

Коефіцієнти сталості і стабільності кадрів відображають рівень оплати праці і задоволеність працівників умовами праці, трудовими і соціальними пільгами.

Продуктивність праці - це показник, що характеризує рівень витрат живої праці на виробництво одиниці продукції. Його можна також визначати як кількість виробленої продукції на одного працівника промислово-виробничого персоналу чи одного робітника за одиницю часу (рік, квартал, місяць, день, годину). Цьому показнику необхідно приділяти особливу увагу, тому що саме від нього залежить рівень багатьох інших показників - обсяг виробленої продукції, рівень її собівартості, витрата фонду заробітної плати й ін [4].

При аналізі продуктивності праці варто встановити ступінь виконання плану і динаміку росту, причини зміни рівня продуктивності праці. Такими причинами можуть бути зміна обсягу продукції і чисельності промислово-виробничого персоналу, використання засобів механізації й автоматизації, наявність усунення внутрізмінних і щоденних простоїв, стан нормування праці й ін.

Узагальнюючий показник продуктивності праці (виробництво на одного працюючого чи одного робітника) у значній мірі залежить від матеріалоемності окремих видів продукції, обсягу постачань, структури продукції. Більш об'єктивну оцінку продуктивності праці дає показник,

обчислений по чистій продукції, тобто по обсягу продукції за винятком матеріальних витрат і амортизації основних засобів [5].

Більш високий темп росту продуктивності праці, обчислений по обсягу продукції в оптових цінах, у порівнянні з темпом росту продуктивності праці, обчисленого по чистій продукції, свідчить про зміну структури й асортименту продукції в звітному періоді у порівнянні з попереднім періодом і збільшення випуску продукції з більш високою матеріалоемністю.

Порівняння рівня продуктивності праці звітного року з попереднім роком дозволяє дати оцінку динаміки продуктивності праці за рік. Продуктивність праці обчислюється на одного працівника промислово-виробничого персоналу і на одного робітника. Наявність цих двох показників дозволяє проаналізувати зрушення структури персоналу промислового підприємства. Більш високий темп росту продуктивності праці одного працівника промислово-виробничого персоналу у порівнянні з темпом росту продуктивності праці одного робітника свідчить про збільшення питомої ваги робітників у загальній чисельності промислово-виробничого персоналу і про зниження питомої ваги службовців. Ріст питомої ваги службовців, у т.ч. керівників і фахівців, виправданий лише в тому випадку, якщо при цьому досягається підвищення продуктивності праці всього персоналу промислово-виробничого персоналу малого підприємства за рахунок більш високої організації виробництва, праці і керування, наприклад, механізації й особливо автоматизації виробничого процесу.

Як правило, темпи росту продуктивності праці одного працівника промислово-виробничого персоналу підприємства (одного працюючого) повинні бути рівні чи вищі за темпи росту продуктивності праці одного робітника.

Виробництво на одного працюючого дорівнює добутку виробництва на одного робочого і питомої ваги робітників у загальній чисельності промислово-виробничого персоналу малого підприємства. Отже, необхідно прагнути до підвищення питомої ваги робітників у загальній чисельності промислово-виробничого персоналу, тобто скорочення управлінського персоналу за рахунок комп'ютеризації й інших досягнень науково-технічного прогресу.

Слід зазначити, що об'єктивно основним джерелом підвищення продуктивності праці взагалі є впровадження в практику роботи будь-якого виробництва досягнень науки і техніки, тобто науково-технічного прогресу.

Аналіз витрат на виробництво і реалізацію продукції проводиться шляхом порівняння питомої ваги фактичних витрат по економічних елементах звітного року з аналогічними показниками попереднього року і дозволяє вивчити структуру витрат на виробництво і реалізацію продукції.

З впровадженням нової техніки й удосконалюванням організації виробництва зменшується частка витрат на оплату праці, а частка матеріальних витрат і частка амортизації основних засобів зростає. Зміна

структури витрат в сторону зменшення питомої ваги матеріальних витрат при відносному збільшенні витрат на оплату праці пов'язано зі структурними зрушеннями в складі продукції. Аналіз складу комерційних і управлінських витрат виробляється за даними аналітичного обліку по рахунках “Комерційні витрати” і “Управлінські витрати”.

Аналіз структури прибутку (збитку) дозволяє оцінити вплив окремих її доданків на кінцевий фінансовий результат - прибуток (збиток) від діяльності підприємства за звітний рік. Найбільшу питому вагу в структурі балансового прибутку підприємства складає прибуток від реалізації, тому його зниження буде свідчити про зниження ефективності основної діяльності підприємства. У зв'язку з цим однієї з найважливіших задач аналізу прибутку від реалізації є оцінка впливу окремих факторів на його зміну в порівнянні з попереднім роком [6].

Ступінь вигідності продукції для малого підприємства характеризує показник її рентабельності. Цей показник обчислюється як відношення прибутку від реалізації продукції до повної її собівартості.

Щоб визначити рентабельність конкретного виду продукції, необхідно попередньо визначити суму прибутку по цій продукції. Для цього з ціни продажу цього виду продукції необхідно виключити суму ПДВ і акцизів і відняти її повну собівартість. Відношення отриманої суми прибутку до повної собівартості покаже рівень рентабельності конкретної продукції. Аналіз рентабельності продукції проводиться порівнянням показників звітного року з попереднім роком і планом [11].

Висновки. В сучасних ринкових умовах особливо важливим є вірна економічна оцінка результатів господарської діяльності підприємства як одна з головних передумов стабільного та ефективного функціонування економіки країни в цілому. У зв'язку з цим на кожному підприємстві необхідно виявляти наявність фактів безгосподарності, непродуктивних витрат, нерозумного вкладення засобів для їх усунення. Варто виявляти і включати в роботу підприємства резерви виробництва, раціонального й ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, природних багатств.

В даний час значно зростає роль аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, основна мета якого - виявлення й усунення недоліків у діяльності підприємств, пошук і залучення у виробництво резервів, що не використовуються або недовикористовуються.

Здійснення державою заходів підтримки різних форм господарювання, створення для них сприятливих умов розвитку дасть змогу у повній мірі використати можливості приватної власності для зростання ефективності господарсько-комерційної діяльності підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрютіна М. С., Грачев А. В. Аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства: Учеб.-практ. посібник. [Текст]— М.: Дело и сервис, 2008.-с.345.

2. Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта. [Текст] – 2-е изда., доп. – М: Финансы и статистика. – 2008. – с.345.
3. Бланк И. А. Управление прибылью. [Текст]— К.: Ника–Центр: Эльга, 2009.- с.456.
4. Бойчик І.М. “Економіка підприємства” [Текст]– Навч. посібник.- Л.: Сполом, 2007.- 186 с.
5. Економіка підприємства: Навч. посіб. [Текст] / А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко, М.П.Нахаба та ін.; За ред. А.В. Шегди. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2007. – 355 с.